

[Een korte versie van dit artikel verscheen in het NIW, jg. 147, nr. 18, 3 februari 2012]

De onbekende Anne Franken

Een boek, tentoonstelling en film proberen de ruim 18.000 vermoorde kinderen uit de anonimiteit te halen

IDO ABRAM

In Memoriam is een boek van bijna duizend pagina's, een tentoonstelling en een documentaire waarin wordt geprobeerd om ruim 18.000 kinderen uit de anonimiteit van het grote getal te halen. Ze krijgen hun naam terug en waar mogelijk weer een gezicht. Het gaat om alle kinderen die tijdens de Tweede Wereldoorlog vanuit Nederland zijn gedeporteerd: 102 transporten met Joodse, Sinti en Roma kinderen. Van ieder kind zijn de naam, de geboortedatum en het adres opgenomen alsmede de sterfdatum en -plaats. Bovendien zijn van 3000 kinderen foto's achterhaald en afgebeeld

Brief

Bijna vier jaar geleden ontving ik van een Amsterdamse buurtgenoot een met de hand geschreven brief, gedateerd 29 februari 2008: "Sinds enige tijd werk ik aan een boek over de uit Nederland gedeporteerde Joodse kinderen. Een deel daarvan gaat over Sientje Abram. Ik heb haar min of meer toevallig uitgekozen en probeer zo veel mogelijk over haar aan de weet te komen. Mijn vraag is of U familie bent van Sientje, en zo ja of ik dan een keer een gesprek met U zou kunnen hebben." De brieveschrijver was Guus Luijters, geboren in 1943 en schrijver van essays, poëzie en proza. Mijn achternaam is 'Abram' en daarom kreeg ik die brief. We ontmoetten elkaar kort daarna en mijn eerste vraag was: "Waarom Sientje Abram?" De keuze van de achternaam was toevallig, zomaar een veel voorkomende Joodse naam. Die van de voornaam niet. Het tienjarig Joodse meisje Sientje is één van de twee hoofdrolspelers van Luijters novelle *De hongergoochelaar* (2006). De andere is een variétéartiest die zich over Sientje, die helemaal alleen is, ontfermt. Het verhaal speelt zich af in een Nederlands dorp aan het einde van de Tweede Wereldoorlog en tussen de regels door gaat het over de Sjoa. Het vier jaar geleden in de brief aangekondigde boek is nu klaar: *In Memoriam, de gedeporteerde en vermoorde Joodse, Roma en Sinti kinderen, 1942 – 1945*.

Waarom

De door de Duitse bezetter, in nauwe samenwerking met de Nederlandse instanties, als Jood geregistreerde en vervolgens gedeporteerde kinderen, zijn vrijwel allemaal vermoord. Het lot van de kinderen die niet hebben kunnen onderduiken, komt sterk overeen. Het is opmerkelijk, dat in de dagboeken van Philip Mechanicus en David Koker en in de brieven van Etty Hillesum vrijwel geen kind bij naam wordt genoemd. *In Memoriam* wil Guus Luijters de vermoorde kinderen weer uit de anonimiteit van het grote getal halen, ze hun naam teruggeven en indirect hun familie, en ze waar mogelijk weer een gezicht geven.

Enkele jaren na de bevrijding, in 1947 of 1948, Guus was toen vier of vijf jaar oud, gingen zijn vader en hij een keer naar Kattenburg, waar Guus' vader was geboren. Ze kwamen door de Oude Jodenbuurt, al wist Guus toen nog niet van die benaming. De buurt was geheel onttakeld. Je kon dwars door huizen heen kijken, tegen de afgebrokkelde muren

zag je nog de schaduwen van een trap of keukenblok. Wat Guus zich vooral herinnert was de stilte die er hing. Geen mens liet zich zien. ‘Waar is iedereen?’ vroeg hij. ‘Weg,’ zei zijn vader.

Decennia later werd Luijters, via een artikel van K. Schippers in *NRC Handelsblad*, gewezen op het *Mémorial des Enfants juives déportés de France* (1995) van Serge Klarsfeld. In dit boek zijn de namen van alle uit Frankrijk gedeporteerde Joodse kinderen per transport gerangschikt, aangevuld met honderden foto’s van hen. Dat monumentale werk heeft hem doen besluiten een soortgelijk boek te maken over de uit Nederland gedeporteerde kinderen.

Besmet woordgebruik

De toepassing van de verschillende rassen- (en racistische) wetten die overal in Europa werden aangenomen of opgelegd, identificeerden veel mensen als Jood die zichzelf helemaal niet als zodanig beschouwden. Het is goed om te beseffen dat schrijvers over de Sjoa vrijwel altijd de door de nazi’s gemunte of afgedwongen terminologie gebruiken. ‘Arbeidsinzet’, ‘doorgangskamp’, ‘blok’, ‘kommando’, ‘transport’, ‘Joodse Raad’, ‘gemengd gehuwd’, ‘lijst’, ‘selectie’, ‘muselman’, ‘transportlijst’, ‘Auschwitz’: het zijn allemaal besmette termen die de werkelijke betekenis verhullen. Zo ook verwijzen ‘Joodse kinderen’ naar de kinderen die door de Duitsers en hun bondgenoten als Joods werden beschouwd. Het zijn *treife* termen die de lezer *koosjer* moet maken.

In één opzicht onttrekt Luijters zich aan deze betekenisdwang. Een kind definieert hij als iemand die nog geen achttien jaar was op het moment van deportatie. De Duitsers hanteerden zestien jaar als grens tussen kind en volwassene, en alleen al daarom wilde hij die leeftijd niet gebruiken. Hij koos voor achttien jaar, omdat kinderen op die leeftijd nieuwe rechten en plichten kregen. Je mocht trouwen en werd oud genoeg geacht om in het leger te dienen. Officieel werd je volwassen op je eenentwintigste, maar wie achttien jaar werd was kind af.

Het eerste transport vanuit Nederland vond plaats op 15 juli 1942 en het laatste op 13 september 1944. Het gaat in zijn boek dus om kinderen die geboren zijn tussen 15 juli 1924 en 13 september 1944. Een kind dat naar een vernietigingskamp werd gedeporteerd, had vrijwel geen kans om te overleven. In Auschwitz werden kinderen onder de zestien jaar in de regel niet aan selectie onderworpen en rechtstreeks naar de gaskamer gestuurd. Van de kinderen die ouder waren dan 16 hebben enkelen Auschwitz overleefd. In Sobibor vond geen selectie plaats; daar werd iedereen, volwassenen en kinderen, meteen na aankomst vermoord.

Foto’s

Van vrijwel alle vermoorde kinderen hebben foto’s bestaan. Veel gezinnen zullen geen fototoestel hebben bezeten, maar aan de portretfotograaf werd in de eerste helft van de vorige eeuw op zeker moment door iedereen een bezoek gebracht. En dan waren er de schoolfotografen, die overal in Nederland de schoolklassen vastlegden, soms ieder jaar, maar in ieder geval in het laatste schooljaar. Nadat de deportaties waren begonnen, ontstond een ander fenomeen: de afscheidsfoto. Veel fotografen hebben afscheidsfoto’s gemaakt van gezinnen aan de vooravond van deportatie.

Van de ruim achttienduizend gedeporteerde en vervolgens vermoorde kinderen hebben allerlei soorten foto’s bestaan, van de baby op de commode tot het op zijn paasbest geklede kind aan de vooravond van deportatie en gaskamer. Het overgrote deel van deze foto’s is vernietigd. Het mag een wonder heten dat er zoveel foto’s van vermoorde kinderen bewaard zijn gebleven. Onderzoekster Aline Pennewaard, de beeldredacteur van het boek, zocht er 3.000 uit.

Levensverhalen

Wat heeft het onderzoek van Guus Luijters naar Sientje Abram opgeleverd? Bijna niets, als je het vergelijkt met wat we over Anne Frank weten. Dat geldt voor alle 18.000 gedeporteerde kinderen. Juist het weinige dat we over hen te weten kunnen komen spreekt boekdelen. Anne was de uitzondering en de Sientjes helaas de regel. Luijters schreef erover in zijn wrange dichtbundel *Sterrenlied* (2010).

Naast de presentatie van het boek *In Memoriam, de gedeporteerde en vermoorde Joodse, Roma en Sinti kinderen, 1942 – 1945* op 9 februari in de Portugese synagoge, organiseert het Stadsarchief Amsterdam van 10 februari tot en met 20 mei een gelijknamige tentoonstelling. In de tentoonstellingsruimte worden onder meer de verhalen van vijftien kinderen verteld, waar we nog wel iets over weten. Met uitzondering dan van Sientje Abram, één van die vijftien. Bij de tentoonstelling is de documentaire *Herinnering aan een vermoord kind* van Willy Lindwer te zien, gebaseerd op het boek. Deze film zal op 12 februari ook op de televisie te zien zijn.